

Jankovics Marcell

Kultúrából a Civilizációba

Vitairat

■ Az ezredforduló táján, mintegy a kerek évszám jelképes erejét demonstrálva, kezdtek megszorodni a Kultúra-féltő írások, melyek kulturális stratégiák megfogalmazásával foglalkoztak. 1999-ben jelent meg Jan Assman szemnyitogató könyve, *A kulturális emlékezet*. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata különszámot szentelt a témának (*Szín – Közösségi Művelődés*, 2007. június). Orosz István akadémikustársam egyik írásában kulturális gyarmatosításról beszél.¹ Egy másikban a Kultúrát a hajó tökesúlyához hasonlítja. Andrásfalvy Bertalan a 2013-as nagy árvíz kapcsán *Együtt élni a vízzel* címmel ír a hagyományos vízkultúra jelentőségéről (azokról a vissza nem térő időkről, amikor a művelődés a gazdaságtól – értsd: földműveléstől) még elválaszthatatlan, azaz szó szerint „szerves” volt.² Hogy a politikai erőter egy másik sarkáról idézzek: Tamás Gáspár Miklós negatív jövőképéhez a következőket sorolja a (nem csak magyar) jelenkori világ bajaiként, az ökológiai tragédiát, a példátlan egyenlőtlenséget és a magas kultúra haláltusáját.³

Jómagam 1998-ban, még NKA-elnökké való kinevezésem előtt, fejeztem be egy hosszabb lélegzetű írást e tárgyban *A kultúra genetikája* címmel.⁴ Eltekintve az NKA-elnöki szereppel óhatatlanul együtt járó „kulturpolitizálástól”, amelynek elméleti alapvetése az első ciklusom (1998–2002) idején adott interjúkban s az NKA évkönyveiben lelhető föl, két stratégiát magam is írtam, továbbá sok rövidebb lélegzetű Kultúra témájú írás is megjelent tőlem azóta. Címlistájuk és közülük egy-kettő nyílt honlapomon megtalálható.

A Kultúra és Civilizáció segítség az élet nehézségeivel szemben, mégis azt tapasztaljuk, hogy sok tekintetben ellentétei egymásnak, ráadásul fölborult az egyensúly közöttük az utóbbi javára, s emiatt a Kultúra egyre több sajátossága vész el. Spengler jóslata beteljesült. E jelenség, anélkül, hogy értenék mélyebb összefüggéseit, egyesek pozitívnak tekintik, én azonban neveltetésemből, hivatásomból és életkoromból következően nagy veszteségnek

érezem. A Kultúra átváltozása, a nagy Paradigmaváltás kihat a művészetekre, keményebben fogalmazva: tetten érhető a művészetek válságában. A Civilizáció kezdi fölfalni, elemészteni, na jó, használjunk barátságosabb szót: beolvasztani a Kultúrát. Ezért is keverik sokan össze a két fogalmat.⁵ A pénzügyi rengés, amely megrázta a nyugati világot, csupán egy valóságos világvége, korszakváltás egyik tünete. Nagyobb veszély a globális fölmelegedés, ami egyelőre csak a szakembereket aggasztja igazán, jóllehet egész világunkat át fogja rendezni. Végét járja az a Kultúra, amelyre a fehér ember annyira büszke, és ez a vég Civilizációnkat is, mely halódó Kultúránk fajzata, szintén a létében fenyegeti. A változás ezért is jár válsággal, és érdemli meg szintén a nagy kezdőbetűt. Olyan méretű változásnak vagyunk okai és alanyai, amilyenre nincs példa a Történelemben.

Az alábbi ellentétpárok a hozzájuk fűzött értelmezésekkel a két fogalom közti tartalmi különbségeket próbálják érzékelteni, amelyekből kiolvashatók a jelenkori tendenciák, a folyamatban lévő változások, jó esetben csak hangsúlyeltolódások. Szembeállításaim sarkosak, inkább a Kultúra és Civilizáció átlagemberre gyakorolt hatására értendők. A kulturális elitekre egyelőre nem annyira. Ilyen vegytiszta formában nincs sem Kultúra, sem Civilizáció (szerencsére). Sőt, a Kultúrának vannak civilizációs megnyilvánulásai (> otthonteremtés), és viszont (> a közbeszédben a mindennapok Kultúrájába sorolt jelenségek, amilyen a viselkedési kultúra: civilizált viselkedés). A valóságban még ma is sok köztes árnyalat enyhíti az ellentmondást.

Kultúra

Agrár, népi, vidéki, falusi

Civilizáció

Városi, polgári, urbánus

A Kultúra alapjaiban népi, falusi, mezővárosi természetű, hagyományosan a mezőgazdasághoz, paraszti életformához kötött. (> Lat. *colo* 3, *colui*, *cultus*, földet művel, lakik, gondolkodik, gondot visel, ellát, díszít, nemesít, kiművel, ünnepet ül, tisztel, szentként imád.) Az emberiség túl-

nyomó hányada az ipari forradalomig, Magyarországon a nagy többség a második tévescsésítési hullámig, agrártársadalomban élt – az úr éppen úgy, mint a paraszt. Az a vidék, amely a hagyományos Kultúra alapjául szolgált, ma már szinte sehol sem természetes formájában létezik. A Civilizáció városi találmány. (> Lat. *civitas*, polgárság, község, város, állam.)

Örökletes, genetikus (állati múltból)

Kitalált

Abból kiindulva, hogy ember és állat között sokkal kevésbé éles a határvonal, mint korábban hittük, állítom, hogy a Kultúra állati örökségünk. Kulturálisnak nevezhető jegyei vannak az állati kommunikációnak, együttműködésnek, álcázásnak, bevésődésnek, játéknak, otthonépítésnek, utánczásnak, utódnevelésnek, rituális viselkedésnek. Külö-

Zárt (konzervatív)⁸

Nemzeti, etnikai, helyi

Nyitott (liberális)

Birodalmi, globális

A Kultúrák az egyre fejlettebb kommunikációs hálózatoknak köszönhetően gyorsuló ütemben veszítik el sajátosságaikat. A „webek” szolgálták régen is a birodalomépítést, világvallások elterjedését. Az információk szabad áramlása homogenizál. „Multikulti” nincs, csak a felszínen, a szlogen szintjén, összemosódás van. A mondotokból (is) következnek az alábbi különbségek.

Hagyománytisztelet

Szabadulni vágyás a múlttól

A legrombolóbb utópia, a kommunizmus internacionalista himnusza a „múltat végképp eltörölni” indította hadait. A globális áruházláncok hasonló szellemben

nösen szép példákkal szolgálnak a madarak. (Ének, duett, nászruha, násztánc, dűrgés, fészek-, lugasépítés.)⁶ Az állati Kultúra jórészt örökletes, kisebb mértékben a nevelésnek köszönhető. Az emberi fajt tekintve a kulturális, esztétikai igény (pl. a szépre, énekre, mesélésre, táncra) szintén egyetemlegesnek és örökletesnek tűnik. A hagyomány jelentésébe ez a két jelző is beleértendő.

A Civilizáció állati előképeinek a rovarállamot szokás tekinteni (> Madách *Falansztere*, Huxley *Szép új világa*). Az azonban nem állítható, hogy az evolúciós láncot átugorva a természetes, hangyák, méhek mintájára teremtett Civilizációt az ember.⁷ Az összehasonlítás mindenesetre némiképp elítélő jellegű az utóbbira nézve.

hirdetnek: „Vegyél újat! Dobd el a régit!” El is kell dobnia, mert árujuk gyorsan elavul, és egyre rövidebb élettartamú. A fejlődést a „korszerű” értelmezés nem szerves folyamatként fogja föl, és még csak nem is a köztes hegeli „megszüntetve-megőrizve fölemeltetés” elve szerint, hanem az előzmények tagadásának, cáfolatának láncolataként. Ily módon a jelen nem a múlt folytatása, és a jövő előzménye, hanem elszigetelt *jelenség*. (Mint a digitális óra által mutatott időpont.)

Állandóság

Gyorsuló változások

Az ókori Egyiptom háromezer éves történetében a mai szemlélő alig érzékeli a változásokat. Amit az egyiptomiak az örökkévalóságnak szántak, azt igyekeztek ellenál-

lónak tenni az idővel szemben. Már Várkonyi Nándor és egy általa idézett szerző ámultak a logikával ellentétes folyamaton, hogy az idő haladásával egyre jobb szerszámok birtokában, egyre puhább anyaggal dolgoznak a művészek.⁹ A rézkori szobrász még a legkeményebb gránitot faragta, Schaár Erzsébet megelégedett a hungarocellel – Várkonyi megérte ezt! –, Körösi Tamásnak a papírpép is jó volt. Ez fejlődésnek tekintendő?

Nevezük csak változásnak. A fejlődés, a „haladás” 19. századi eszméje¹⁰ klasszikus civilizátori idea (> pozitívizmus, evolucionista történelemszemlélet; Hegel, Darwin, Marx, Spencer). Egyirányú folyamatokban gondolkodva ma már jobbára csak tudományos, technikai, technológiai fejlődésről beszélhetünk (a művészetek terén régóta), amelynek a tempója egyre gyorsabb, az informatikában már-már robbanásszerű. Az újabb és újabb találmányok – pl. a hordozók terén – egyre gyorsabb ütemben szorítják ki a piacról elődeiket. A filmet a videó, mindkettőt a DVD, azt a Blu-ray. A *go slow, slow down* mozgalmak próbálják fékezni a gyorsulást.

Örök visszatérés

Egyirányúság

A parasztot a történelmi dátumok, maga a történelem, vagyis az időszámítás hidegen hagyják. Annál fontosabb a számára a naptári rend, amely a természet körforgását ünnepekkel szakaszolja, és igazodásul szolgál vetéshez, műveléshez, betakarításhoz. Ehhez meg kellett ismernie az égitesetek járását. Ezért indul minden Kultúra és Civilizáció fejlett megalit-csillagásztal, amelynek a naptár megalkotásával leáldozott, különben is időközben történt egy és más. Előbb a vas fölfedezése változtatta meg az ember érdeklődésének az irányát, később az elektromosság, amely a közönséges haldó számára láthatatlanná tette az égboltot.

A legújabb kor diktatúrái csak történelmi idővel számoltak, számukra az idő irreverzibilis, s az áhított cél felé tart. A kommunizmus a földi paradicsomot hirdette, a szabad szellemeknek diktáló Fukuyama a Történelem végét. A fundamentalista kereszténység átmenet e tekintetben, hasznossága okán megszentelte és magává tette a megörökölt ősi parasztnaptárt, de ideologikusan maga is egy világvégét hirdet.

Az örök körforgás még él bennünk (és a hagyományos órák számlapján). Az irreverzibilitással nem tud mit kezdeni az egyszeri ember (a digitális karórának nem lett sikerük). A mai hanyatlás korában új időfogalom hódít, az *örök jelen idő*. Az, ami a televízió nézés és az internetezés velejárója. A mai ember naptára a műsorúság, ő az éppen nézett tévé-műsor, portál jelen idejében létezik.

Evidenciák

Minden megkérdőjelezhető

Identitásunkat evidenciák határozzák meg. Magától értetődő, hogy magyar vagyok. Ez nekem evidencia, vagyis evidentitás. A társadalomtudós P. R. Hofstätter írja a 20-as években:

„Egy társadalmi rendszer evidenciáinak összességét az illető társadalmi rendszer kultúrájának nevezzük.”¹¹ A Kultúra mellett a Civilizáció bizonyos elemei is az evidenciák körébe tartoznak. Továbbá, ami evidens, nem feltétlenül belső keletkezésű, lehet átvétel is. (Mint a neve is mutatja, ilyen az angol vécé.)

A szellemes megállapítás persze mára szintén érvényét veszítette. Azok az evidenciák, amelyek egykor a magyar nemzet tagjainak a túlnyomó többségét összekötötték, véstesen megfogyatkoztak, az anyanyelv jó-rossz használatán kívül. Az evidenciák számának csökkenése az illető társadalom betegségéről, integritásának meggyengüléséről árulkodik. Ma már magyarnak lenni sem magától értetődő. (> „Magyarkodás”, a 2004. dec. 5-i népszavazás eredménye.)

Jellemző a konzervatív és liberális viszonyulás az államhoz, nemzethez mint „társadalmi rendszer”-hez. A konzervatívok erősítenek e kettőt, a liberálisok lebontanák. Persze egy nagyobb rendszerbe, most pl. az Európai Egyesült Államokba való beolvasztás szándékával.

Bekapcsoló (művelődés)

Kikapcsoló (szórakozás)

A Kultúra hagyományos művelésének a célja, hogy a befogadót bekapcsolja, beavassa szűkebb-tágabb közösségének a műveltségébe, és annak gyakorlott művelőjévé tegye. Ez hajdan könnyen ment, mert a közös munkára épült. A népművészetből véve példát, húsvétkor minden lány, asszony festett tojást, nem a vásárba mentek hímes tojást venni. Tehetségük szerint alkalmazták a közösség megtanult motívumkincsét. A Civilizáció művelődése inkább kikapcsoló. Munka után pihenésképpen szórakozom. *Szórakozom, azaz szétszórom magam, mulatok, hogy múltjak az idő. Nem gyarapodom, hanem fogyasztok. Nem én énekelek, hanem a közönség soraiban ülve hallgatom mások színpadról, képernyőről szóló énekét.* (A Himnuszt is csak hallgatom, igaz, legalább állva.)

Munkaalapú élő Kultúra

Szórakozásalapú „muzeális” Kultúra

Hagyományosan a Kultúra a munka és az ünnep része volt. (> Hésziodosz: *Munkák és napok*, Ovidius: *Fasti*.) A civilizált ember Kultúrája elkülönül a munkától, ami-

nek már alig van becsülete, keveseknek okoz örömet; külön is ünnepel, és rendszerint külön szórakozik, ha mégis összefonódik a kettő, többnyire csak nézőként, fogyasztóként a részese. (> Augusztus 20-i programok.) A szórakozás legszínvonalasabb formája a halott Kultúrával való ismerkedés. Ilyen a múzeumlátogatás. Maga a múzeum civilizációs találmány. Jellemzően a reneszánsz idején kezdenek régiségeket gyűjteni. E kornak nem teljesen eredeti a Kultúrája, hanem egyfajta merítés a régiségből. De ez csak a szellemre vonatkozik, a technika, példánk esetében az olaj-vászon, forradalmi találmány.

Negatívum: a múzeumok, általában a kulturális örökség iránti megnövekedett érdeklődés a kortárs művészetek válságát, az irántuk való érdektelenséget is jelzi. Élő Kultúrában a mű nem értékes dísz tárgy csupán, hanem funkcionális (használati vagy szertartási) kellék.

A muzeális érdeklődés fejeződik ki a zenehallgatási szokásokban. Bachnak, Mozartnak azért kellett hatalmas életművet létrehoznia, mert kortársaik saját koruk zenéjét akarták hallani. Bachot halála után hamarosan el is felejtették, s ennek ugyanez volt az oka. Mendelssohnak – egy új (a civilizált) gondolkodásmódnak – kellett eljönnie, hogy Bachot az utókor befogadja. A kortárs *komoly* zenének ma sokkal kisebb a tábor, mint a 18–19. századi klasszikusoknak. Operaszerzők, különösen Wagner esetében érezni, főleg látni a görcsös igyekezetet, hogy műveiket 21. századivá operálják. Korunk sikeres zenéje a rockzene lenne?

Mindenki műveli (aktív)   Profi műveli, a többi passzív befogadó

A hagyományos Kultúrát mindenki műveli, a színvonalától függetlenül. A mi kulturális életünkben a szerepek egyre inkább megoszlanak. Magas színvonalon a profi műveli (tudós, tanár, orvos, művész, sportoló). A többiek passzív használóelvezők. Köztes szerep jut a kisszámú aktív amatőrnek, akik közül csak ritkán emelkedik a profik közé egy-egy kiválasztott. (> *Ki mit tud?*)

Közösségi (családcentrikus)   Individuális, elidegenedett

A Kultúra a közösség tagjává tesz. A közösség legkisebb egysége a család, az egyed életében az első közösség-szervező. A családban tanul meg a gyerek járni, beszélni, tanul erkölcsöt, a család igazítja el az élet dolgaiban, ott hall először dalt, mesét. A család intézménye válságban van. Az egyénközpontú liberális ideológia a női egyenlőség megvalósítását csak az anyaság leminősítésével

tudja elképzelni. (A gyermeket váró nő manapság nem várandós, nem áldott állapotban van, hanem terhes.)

A nagyváros nem kedvez a közösségi létnek. (> David Riesman: *A magányos tömeg*.) A magány és elidegenedés civilizációs jelenség. Az ellenük életre hívott kisközösségi formák: iskolák, munkahely, pártok, klubok, egyesületek részterületeken működnek, nem szövik át az egész életet. Kivéve a fiatalok szubkultúráit. A modern Civilizáció magányos szórakozása a televízió volt a netes hálozatokig. A közösségi portálok hallatlan sikere jelzi az emberek közösségi iránti igényét.

Befogadó

Kiárasztó

A hagyományos Kultúrába az egyén beleszületik. A „készen kapott” műveltség a környezethez való alkalmazkodásra készíti. Ez nemcsak a szűkebb társadalmi közegehez, hanem a természethez, a magasabb elvekhez való igazodást is jelenti, amin nehéz változtatni. A civilizátor a saját vágyainak, igényeinek, érdekeinek rendel alá mindent. Régi vágyunk ez. Isten szájába adja parancsként a vágyát: „Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá.” (*Mózes, Teremtés könyve, 28* [Károli Gáspár fordítása]) Átokká lett az áldás.

Szellemi

Anyagi

Az igazodási kényszer a „felsőbbséghez” (a genetikus programhoz, természeti törvényekhez, az istenek akaratához) szülte a Kultúra legmagasabb rendű formáját, a kultuszt. A hagyományos Kultúrában azonban a spirituális gyakorlatias (értelmes célú) is volt, legföljebb meg nem értett és kontaminálódott szimbólumrendszere mutatja babonás zagyaságnak. Ez jó érv az embernek ahhoz, hogy skrupulusok nélkül a materiális földi javak után vesse magát.

Vertikális

Horizontális

A Kultúra „arisztokratikus” irányultságú, a föld művelésétől emelkedik a kultuszig. A Civilizáció demokratikus, legalábbis annak hirdeti magát, és csak a „kétdimenziós” földi síkon érdekelt. A sci-fik és a bolygóközi térben folyó kutatások ne tévesszenek meg bennünket. Céljuk csupán e „kétdimenziós” életlehetőség kiterjesztése.

A mitológikus vallások gyakorlatiasak és materiálisak voltak abban az értelemben, hogy a természet és a kozmosz törvényeit próbálták leírni. Transzcendensek voltak annyiban, hogy transzban remélték elnyerni a magasabb

tudást. Céljukat tekintve a tudomány előtti kor tudományai voltak. Az újabb kori materializmus földhözragadt, az ateizmus – a Civilizáció vallása – a transzcendens vallásokkal szemben lép föl, közéjük mosva előzményként a babonának, hiedelemnek tekintett csillagvallásokat is.

Vallás

Utópia

Az istenek elfogynak. Politeizmus > egyistenhit > istentagadás vagy istentelenség a sor. Ha a vallás a nép ópiuma, de már nem hat a régi erővel a lelkekre, nosza, találjunk ki valamit helyette! Jönnek a valláspótlék utópiák (kommunizmus, fasizmus, náciizmus, maoizmus, liberalizmus), melyek a Földre hirdetnek azonnali vagy legalábbis közeli mennyországot. Aztán jön a kiábrándulás, és jönnek az ellenutópiák (1984, *Fahrenheit 451*). Az Egyház a tömegek megnyerése érdekében szintén leszáll a földre (visszatérés a jézusi szeretet parancsához, munkáspapok, XXIII. János, II. vatikáni zsinat, Bokor Bázisközösség, Ferenc pápa). Aki semmiben sem talál gyógyírt, az valódi ópiumokhoz fordul. Lásd még

Hit

Erkölc

Közöny

Jog (törvény)

A jó erkölcs a természeti törvényeken alapszik. Ettől „örök érvényű”. A természeti törvényekkel nem lehet szembemenni, annak bukás a vége. (Már sejlik.) Az ember addig volt természetelvű, amíg a népszaporulat elviselhető volt a környezet számára. A fehér Civilizáció a Föld meghódításával már korán nagy eredményeket ért el a környezet és más Kultúrák tönkretételében. Mintha a folyamat exponenciális jellegét a Civilizáció nem tudná, vagy nem is akarná megfékezni. A mai ember számára fontosabb, hogy autózzék, mint hogy lélegezzék.

A törvény az erkölcs civilizált formája. Aktuális igényekhez igazítható, tehát változik. Jogot szegez szembe a joggal, ami ellentmond az erkölcsi érzéknek.

Érzelem

Értelem (ráció, logika)

A Kultúra inkább az érzelmekre és az érzékekre hat, de bennük a „népi”, ősi bölcsesség is érvényesül. A Civilizáció korai szakaszában barbár volt (> közép-amerikai birodalmak),¹² fejlett formáiban csak hideg és számító. Szavakban a tudást képviseli, mégis elgondolkoztató, hogy a műveletlenség, ostobaság milyen mértékben terjed a fejlett országokban.

Vizualitás

Írásbeliség

A nagy ellentmondás. Az írásbeliség a Civilizáció legnagyobb Kultúra-emelő találmánya, amely a Képből nőtt ki. Most pedig ott tartunk, hogy terjed a diszlexia, az USA legtöbb államában megszűnik a kézírás tanítása,¹³ a mai fiatalok többsége már beszélni sem tud, eközben dől ránk az értéktelen képek özöne (film, tévéműsor, bulvársajtó, internet, graffiti, giccs, reklám, óriásplakát). A Civilizáció meg a saját dugájába dől.

Forma

Tartalom

Az archaikus Kultúrák művelői analógiákban, metaforákban gondolkodnak, „jobb agyféltekések”. Civilizációnk viszont tartalomcentrikus, formavilága öncélú, üres. Miközben a gyerekek, az „elmaradott” népcsoportok és a művészek ma is formákban, analógiásan gondolkodnak, a fehér átlagember az iskolai nevelésnek köszönhetően érzéketlenné vált az éppoly fontos formai összefüggések iránt. Mindez tetten érhető az egyoldalú, bal agyféltekére összpontosító oktatás-nevelésben.

Jobbfélteke-dominancia

Balfélteke-dominancia¹⁴

A két félteke működése közti különbség a Kultúra és Civilizáció közti különbségeket is leképezi.

Szimbolikus

Direkt, konkrét

A Kultúra szimbolikus, költői nyelvet használ (> mesék), szublimál (> vallások). Nem feledkezik meg az álom szerepéről. A szimbólum természeténél fogva többértelmű, „emeletes”. Van lélektani, személyre szóló, de tágabb, szexuális, társadalmi vonatkozású, egészen a kozmoszig táguló, egyetemes jelentése is. Freudnak és követőinek „sikerült” mindent a libidóra szűkíteni. A Civilizáció az egyértelmű beszédet kedveli. (> A szavakon lovagló sajátóvitákat.) Annyira, hogy modern fölfogásban a szimbólum is egyértelmű. (A betűt, számot, matematikai jelet szimbólumnak tekinti.) Ugyanakkor a Civilizáció megannyi ellentmondása fejeződik ki a „politikailag korrekt” beszéd (egyelőre még) kötelező divatjában, amely épp kerüli az egyenes beszédet, vagy a „Tiszteld a másságot!” szlogen, mely egy(-két) területen a sokszínűséget hirdeti. Ennek – és persze a gazdasági célszerűségnek is – a következménye, hogy tartalmában nem

Sokszínű Homogenizál, uniformizál, egyneműsít¹⁵

A demokratikus látszat ellenére soha a világtörténelemben még ennyire nem volt uniformizálva a civilizált ember, nem volt ennyire egységesen alávetett helyzetben, sem ennyire ellenőrzött, megfigyelt.¹⁶ Még a divat is uniformizál a felszínen. (> Farmer, piercing, tetoválás, műköröm, plasztikai beavatkozás.) A Civilizáció nem gazdag és változatos, csak bonyolult. Amennyivel bonyolultabb egy nyomtatott áramkör egy szakócahoz képest.

Biodiverzitás Tárgyi (márkás) sokféleség

A Civilizáció kényszerpályán „halad”. Egyre több embert kell etetni, és benzint kell „termeszteni” az autójukba.¹⁷ Ezt szolgálják a *fast food* láncok. Az Andokban az indiánok 3-5 ezer fajta burgonyát termesztettek, a tömegétkeztetésben ma csak egyféle, az amerikai Russet Burbank fajta dominál, mert a tömeges gépi hámozásra, aprításra a legkisebb anyagvesztés mellett ez a legalkalmasabb, egyformán nagy mérete, sima felszíne miatt. A megművelhető földek egyre nagyobb hányadát vonják bioetanol-, biodízel-termesztés alá. Ezért látunk kora nyáron autózva annyi repceföldet, és részben azért irtják ki az esőerdőket, hogy olajpalmát ütessenek a helyére. A tömegtermesztéssel és homogenizálással együtt jár, hogy egyre kevesebb hely jut a változatos étkezést szolgáló növényeknek. Az elit nouvelle cuisine igénye persze kielégül, de ennek tömeges formáiban a változatosság csupán díszítésbeli külsőség, ugyanúgy, mint a teljesen fölösleges sokféleség a tartós fogyasztási cikkek terén. Ezt érzékelem a művészetekben is.

Tartalmas művészet Egyénieskedés, üresség

Kultúrában a művészetnek, amit a közgondolkodás hovatovább magával a Kultúrával azonosít, mondanivalója van, amely elvben a közösség minden tagjához szól. A „tagoknak” ezért érteniük is kell a művészet nyelvét. Korunk művészete kevesekhez szól, a művészetnek maga a művészet a tárgya (> nonfiguratívak). A kortárs művészetre vevő fizetőképes és sznob kereslet műveltségben, esztétikai érzékben és ízlésben nem hasonlítható a korábbiakhoz, ami tág teret enged a virágok közt mindféle gízgagnak és művirágnak (> Andy Warhol, Hermann Nitsch, Hundertwasser). A tömeg művészete a szubkultúrákban tenyészik. Utánozza a grand art-t: a végleteleg individuális, a divat és a technológia mégis egyneműsíti

(> graffiti, 3D animáció, diszkózene). Abban is, hogy üres, és csak a rajongóknak mond valamit.

Szintézis

Analízis

A hagyományos Kultúra eredendően a világ megértésére, harmóniára, a dolgok közös nevezőre hozására, azaz szintézisre törekedett. Ez a szándék a világgépteremtésben nyilvánult meg. A Civilizáció összetört minden egészet. A mai tudós, filozófus, művész még csoportmunkában sem képes egységes világgép megfogalmazására. Szintézis helyett analizál. Elvész az egyre nagyobb számban fölfedezett részletekben. Az ismeretek terében is távoluló világegyetembe hatolva a részterületek specialistái is egyre jobban távolodnak egymástól. Egyre kijebb jutunk, de jutunk-e beljebb?

Mégis van remény, mert Fukuyama téved. Még van mód korrigálni.

JEGYZETEK

- 1 Köldöknézés, avagy az igazi Éva. In *Kiáltás*. Magyar Művésza Könyvek, Kecskemét, 2008.
  - 2 *Demokrata*, 2013. július 10.
  - 3 Mi lesz a választások után? *Élet és irodalom*, 2013. július 19.
  - 4 In *Mély a múltnak kútja – Gondolatok a kultúráról*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.
  - 5 A Kultúra- és Civilizáció-meghatározásoktól hely hiányában eltekintek. Sok van belőlük. Azok, amelyekkel egyet tudok érteni, jelzett írásaimban megtalálhatók. Ellentétpárjaim is lényegi Kultúra-, illetve Civilizáció-definíciókra utalnak.
  - 6 2013. január 12-én a Spektrum csatorna egy tudományos filmet sugárzott a paradicsommadarakról (*A paradicsom madarai*). Ebben láttam egy násztáncra készülő, „parkettjét” tisztogató hím, miközben a gyülekező tojók más, ugrásra kész hímekkel párzanak. A násztánc elmarad. Később a „megcsalt” hím újra megjelenik a helyszínen. Érdeklődő tojó most is akad, a vetélytársak viszont távol maradnak. Csodálatos násztánc tanúi vagyunk, amely ezúttal boldog véggel zárul. Később egy másik helyszínen egy más fajú hím dürgését, pompás tollazatát az érkező tojó hosszasan, közelről, minuciózus alaposággal, a pontozó bírő közönyével tanulmányozza, majd otthagyja.
- A látottak alapján az alábbi következtetésre jutok. A paradicsommadarak vetélkedésében az eredményes szaporodásnak, úgy látszik, nem feltétele a násztánc. A helyszín-

- re érkező, lesipuskás hímek is pározhatnak, versengeniük sem kell abban, hogy melyikük tánca kelti föl a tojók érdeklődését. A náasztánc, a madarak e sajátos kulturális viselkedése eszerint öncélúnak mondható, csakúgy, mint az emberi Kultúra számos megnyilvánulása. Nem játszik szerepet, mégis csinálják. Miért? Látva a gyönyörű náasztáncot lejtő madár sikerét a pázás terén (a másik faj esetében a sikertelenségét), arra gondolok, hogy nem egyszerűen a faj főntartásával, hanem a Kultúra (a tánc-tehetség) genetikus hagyományozásával állunk szemben. Még pontosabban, mintha ebben a (két) esetben kizárólag a „Kultúra” mennél sikeresebb továbbörökítése lenne a (tojók) cél(ja).
- 7 Egyesek a rovarkolónia egészét egy élő szervezethez hasonlítják, melyben egy-egy kaszt egy-egy szervnek, a rovaregyed a szerv sejtjének felel meg. Ez a metafora emlékeztet a katolikus egyházéra, mely a hívők összességét Krisztus titokzatos testének nevezi. A közeljövőben mintha a közösségi portálokra várna hasonló szerep.
- 8 > Megvilágosodás-erejű volt számomra a dániai Louisiana Museum of Modern Art Picasso-kiállítása (*Picasso és a Mediterráneum*, 1996). A 20. századi avantgárd talán legjelentősebbnek tartott képzőművészenek eltéphetetlen kötődését mutatta föl múlthoz, hagyományhoz. Ilyen értelemben Picasso konzervatív művész.
- 9 Várkonyi Nándor: *Sziriat oszlopai*. Magvető Könyvkiadó, 1972, 73. o.
- 10 Az interneten a „haladás” címszó alatt már szinte csak a szombathelyi Haladás FC-ről olvashatunk.
- 11 Jan Assman: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 1999, 134. o.
- 12 Roland Auguet: *Kegyeltenség és civilizáció – A római játékok*. Európa, 1978.
- 13 Egyáltalán, mi szükség a kézügyességre? Gombnyomogatáshoz nem kell. > Karinthy Frigyes: *Szabadalmi iroda*. In *Omnibusz*. Szépirodalmi Kiadó, 1954, 121. o.
- 14 Lásd ehhez Hámori József ellentétpárjait:
 „Jobb félteke – Bal félteke”
 Néma, látó, térmanipuláló – Beszéd-nyelv használata
 Egyidejű, analóg – Sequenciális, digitális
 Szintetikus, holisztikus – Logikus, analitikus
 Geometrikus – Algebrikus
 Ösztönös – Intellektuális
 Divergens – Konvergens
 Képzelőerő-kreativitás – Következtető
 »Irracionális« – Racionális
 Tárgycentrikus (gondolkodás) – Absztrakt (gondolkodás)
 Impulzív, szubjektív, humorérzék – Realisztikus, objektív,
 humorérzék nincs
- Szabad (?) – Irányított
 Időtlen – Időérzék”
 Hámori József: *Az emberi agy aszimmetriái*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1999, 129. o.
- 15 egyneműsítés = beszűkülés. Palotai Zsolt DJ nyilatkozza: „...mindenhol a beszűkülés jellemző. Az egész világ ugyanazt a tévésorozatot akarja nézni, ugyanazt a könyvet olvasni, ugyanazt a zenét hallgatni, Ha jön valami új, az kioltja a régit, és nem hozzáadódik. A tudás ma vertikális, és nem horizontális. Mindig csak egy dolog létezik.” (*Heti Válasz*, 2013. július 11.)
- 16 Buzna Viktor – Horváth Csaba László: A világháló besűgői. *Magyar Nemzet*, 2013. július 30.
- 17 A tudománynak, mely eredendően a Kultúra része, ilyen és más civilizációs feladatokat (informatika, fegyverkezés, egészségügy stb.) kell megoldania.